

Fritidshemmets lärmiljöer och inre organisation

Diarienummer: 2024.349 BUN

Datum: 2024-10-31
Christian Jerhov
Verksamhetsutvecklare

Innehåll

1. Inledning	3
1.1. Fritidshemmets uppdrag	3
2. Förutsättningar och inre organisation	4
2.1. Personal och befattningar	4
2.1.1 Befattningar i Alingsås kommuns fritidshem.....	4
2.1.2 Andel personal med pedagogisk högskoleutbildning.....	5
2.2. Fritidshemmens inre organisation	5
2.2.1 Personaltäthet	6
3. Undervisningen	6
3.1. Undervisningsstrategier	6
3.2. Undervisningens genomförande	7
3.2.1 Språk och kommunikation.....	7
3.2.2 Skapande och estetiska uttrycksformer	8
3.2.3 Natur och samhälle.....	8
3.2.4 Lekar, fysiska aktiviteter och utevistelse	8
4. Sammanfattande analys.....	8
Bilaga 1 – Centralt innehåll.....	9

1. Inledning

Föreliggande rapport beskriver Alingsås kommuns fritidshemsverksamhet under läsåret 2023/2024. Uppföljningar har gjorts av fritidshemmets förutsättningar, skolenheternas inre organisation och beskrivningar av undervisningens innehåll och genomförande. Ärendet behandlar inte de fysiska förutsättningarna i form av lokaler och fysiska lärmiljöer i övrigt.

Underlaget till rapporten utgörs av skolenheternas verksamhetsuppföljningar (dokumentationen av det systematiska kvalitetsarbetet på enhetsnivå) och nationell statistik.

Resultaten av utbildningen i fritidshemmet, analyser av måluppfyllelse och kvalitet och i förekommande fall förslag på framåtsyftande utvecklingsarbete redovisas i huvudmannens verksamhetsuppföljning. På skolenhetsnivå används uppföljningar av kvaliteten och resultaten av undervisningen i fritidshemmen i det framåtsyftande utvecklingsarbetet.

1.1. Fritidshemmets uppdrag

Fritidshemmet ska komplettera utbildningen i förskoleklassen, grundskolan och anpassade grundskolan. Fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem en meningsfull fritid och rekreation. Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov. Fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap (SL 2010:800 14 kap. § 2).

I läroplanen (Lgr22)¹ beskrivs värdegrunden och uppdraget, övergripande mål och riktlinjer för utbildningen i förskoleklass, fritidshem och grundskola. I läroplanens kapitel 4 (Fritidshemmet) beskrivs att fritidshemmets undervisning ska ta sin utgångspunkt i elevernas behov, intressen och erfarenheter, men också att eleverna kontinuerligt utmanas ytterligare genom att de inspireras till nya upptäckter. I undervisningen ska eleverna erbjudas en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande. Undervisningen i fritidshemmet kompletterar förskoleklassen och skolan genom att lärandet i högre grad ska vara situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgå från elevernas behov, intressen och initiativ.

¹ I de delar som rör fritidshemmet gäller Lgr22 även för anpassad grundskola.

2. Förutsättningar och inre organisation

2.1. Personal och befattningar

För att bedriva undervisning inom fritidshemmet krävs legitimation för undervisning i fritidshemmet. I fritidshemmet får det i undervisningen, utöver legitimerade lärare, även finnas annan personal med sådan utbildning eller erfarenhet att elevernas eller barnens utveckling och lärande främjas (SL 2010:800 2 kap. §§ 13-14).

2.1.1 Befattningar i Alingsås kommuns fritidshem

Inför 2024 infördes i Alingsås kommun, i likhet med flera andra kommuner inom Göteborgsregionen, något som kallas "Befattningspaletten" inom fritidshemsverksamheten. Befattningspaletten utgår från fyra kategorier av befattningar. Dessa har delvis olika uppdrag och ansvarsområden och utgår från de kompetenser och den utbildning som medarbetaren har. De fyra befattningarna är:

1. Lärare fritidshem (legitimerade lärare med behörighet att undervisa i fritidshem, grundskollärare med inriktning fritidshem eller fritidspedagog)
2. Lärare fritidshem obehörig (legitimerade lärare med annan behörighet än för undervisning i fritidshem och förskollärare)
3. Pedagog fritidshem (pedagogisk utbildning på minst gymnasial nivå, YH-utbildning, likvärdig utbildning med pedagogisk inriktning eller annan pedagogisk utbildning)
4. Fritidsassistent (slutförd gymnasieutbildning, men ej pedagogisk utbildning)

Lärare i fritidshem (befattning 1 ovan) planerar och ansvarar för undervisningen. Övriga befattningar genomför eller deltar i genomförandet av undervisningen utifrån sin kompetens.

Inför 2024 gjordes en kartläggning av befintlig personal och ett förslag till förändringar av medarbetarnas befattningar genomfördes. Förändringar i anställningarna utifrån denna har sedan genomförts.

Den vanligaste befattningen hösten 2024 (efter förändringen av befattningarna) är lärare i fritidshem följt av fritidsassistent och pedagog fritidshem. Lärare fritidshem obehörig är ovanligare.

I Alingsås kommuns fritidshem arbetar även två förstelärare med inriktning fritidshem. Förstelärarna i fritidshem har sin anställning och arbetsplats på ett fritidshem kopplat till en skola. Delar av tiden arbetar förstelärarna i fritidshem tillsammans med utvecklingsledare från enheten Stöd och utveckling med att utveckla alla fritidshem i barn- och ungdomsvaltningen. I uppdragen ingår bland annat att planera och driva kommunens nätverk för

fritidshemmen – tillsammans med utvecklingsledare och en rektorsrepresentant – och att planera och vara delaktiga i utbildningsinsatser för fritidshemmens personal.

2.1.2 Andel personal med pedagogisk högskoleutbildning

Det finns ingen nationell statistik för andelen lärare i fritidshem med legitimation (motsvarande befattning 1 ovan) utan de jämförelser som kan göras avser istället personal med en pedagogisk högskoleutbildning (motsvarande befattning 1 och 2 ovan).

	2019	2020	2021	2022	2023
Anställda, andel (%) heltidstjänster med pedagogisk högskoleexamen i fritidshemmet , kommunal regi (Skolverkets jämförelsetal)	29	31	31	32	36
Jämförelse riket	39	39	39	38	38

Andelen anställda (räknat i heltidstjänster) med pedagogisk högskoleexamen i Alingsås kommuns fritidshem ökar över tid. Andelen 2023 (beräknat per 2023-10-15) var 36 procent. Fortfarande är andelen lägre i Alingsås kommun än i riket som helhet, men skillnaden har minskat märkbart.

2.2. Fritidshemmens inre organisation

I skolenheternas verksamhetsuppföljningar beskrivs fritidshemmens inre organisation. Nedanstående är en sammanfattning av samtliga skolenheters beskrivningar. Skolorna har olika förutsättningar avseende lokaler och utemiljö, vilket är en påverkande faktor i hur skolorna kan organisera sig.

I skollagens 14 kapitel framgår att huvudmannen ska se till att fritidshemmens elevgrupper har en lämplig sammansättning och storlek. Alingsås kommuns fritidshem organiseras vanligen i flera avdelningar. Undantaget är de minsta skolorna där samtliga elever på fritidshemmet ingår i en gemensam avdelning. Det finns också exempel på någon skola där grupperingarna görs flexibelt utifrån vilka aktiviteter som planeras.

Det vanligaste är att skolornas fritidshem är organiserade i olika avdelningar baserat på elevernas ålder. Vilka aktiviteter som genomförs, hur dessa organiseras och hur integrationen mellan perspektiven omsorg och lärande kan tillgodoseas kan ofta kopplas till elevernas ålder och mognad. Elever i lägre årskurser är oftast fördelade på elevgrupper innehållande en eller två årskurser medan äldre elever är fördelade i grupper som innehåller ett något större åldersspann. En anledning till detta är att deltagandet i fritidshemsverksamheten vanligen minskar med elevernas ökade ålder.

2.2.1 Personaltäthet

	2019	2020	2021	2022	2023
Inskrivna barn/årsarbetare i fritidshem, antal (Skolverkets jämförelsetal)	19,0	20,9	21,7	21,6	21,4
Jämförelse riket	20,4	20,1	20,3	20,2	21,0

Antalet barn per årsarbetare har under de senaste åren varit relativt stabilt. Antalet barn är dock högre nu än under de två första åren i mätperioden som beskrivs ovan. Siffrorna för 2023 visar att nivån i Alingsås kommun är jämförbar med den som gäller för riket som helhet.

3. Undervisningen

Undervisning (gäller för samtliga skolformer och för fritidshemmet) definieras i skollagens kapitel 1 § 3 som:

[...] processer som på lektioner eller vid andra lärtillfällen leds av lärare eller förskollärare mot mål som anges i förordningar och andra författningar som ansluter till denna lag och som syftar till utveckling och lärande genom att barn eller elever inhämtar och utvecklar kunskaper och värden

Som nämnts ovan i denna rapport ska undervisningen i fritidshemmet utgå från såväl läroplanens mål som elevernas behov, intressen och erfarenheter. Undervisningen ska vara varierad och integrera omsorg och lärande.

3.1. Undervisningsstrategier

I skolenheternas verksamhetsuppföljningar beskrivs de undervisningsstrategier som tillämpas i fritidshemmets undervisning. Nedanstående är en sammanvägning av samtliga skolenheters beskrivningar.

Skolenheterna beskriver en undervisning i fritidshemmet som syftar till att både vara planerad och mer situationsstyrd. Att undervisningen är situationsstyrd innebär att elevernas intressen av till exempel särskilda aktiviteter eller nya intressen som väcks under pågående aktiviteter får styra vad som görs. Detta arbetssätt bygger på delaktighet från eleverna. Det finns också omfattande beskrivningar av den fria leken som utöver det värde och den utveckling leken skapar, också kan mynna ut i mer lärarledd undervisning, på olika sätt, beroende på hur läraren agerar situationsstyrt.

De mer formella planeringar som beskrivs kan vara gjorda av lärare och utgå från läroplanens centrala innehåll och beskrivas i form av årshjul, teman som löper över vissa avgränsade perioder eller genom planeringar som löper över kortare tid. Det finns även exempel beskrivna där eleverna varit delaktiga och planerat för olika aktiviteter. Planeringarna grundar sig, vid sidan om hur läroplanens mål och centrala innehåll ska behandlas, även i olika former av kartläggningar av elevernas intressen och behov.

Arbete kring relationer mellan eleverna och tryggheten i grupperna och verksamheterna beskrivs också som centrala delar av skolorna. Fritidshemmen beskriver även i olika utsträckning användningen av bildstöd, dagsscheman och tydliga planeringar för att eleverna ska uppleva tillgänglighet, trygghet och förutsägbarhet.

3.2. Undervisningens genomförande

Undervisningen i fritidshemmet ska planeras och genomföras så att eleverna får möta undervisning inom följande områden för det centrala innehållet:

- Språk och kommunikation
- Skapande och estetiska uttrycksformer
- Natur och samhälle
- Lekar, fysiska aktiviteter och utevistelse

(I Bilaga 1 beskrivs hela det centrala innehållet som det är formulerat i Lgr22)

I skolenheternas verksamhetsuppföljningar beskrivs hur undervisningen genomförs inom de fyra delarna av det centrala innehållet. Nedanstående är en sammanfattning av samtliga skolenheters beskrivningar.

Beroende på att skolorna och personalen äger ett stort frirum i valet av aktiviteter, att undervisningen kan vara situationsstyrd och att planeringen bygger på elevernas delaktighet eller tar sin utgångspunkt i elevernas intressen, är det svårt att göra en beskrivning som sammanfattar helheten. Istället visar beskrivningarna nedan på i olika utsträckning förekommande undervisningsaktiviteter inom respektive del av det centrala innehållet.

3.2.1 Språk och kommunikation

Undervisningens innehåll stämmer väl överens med de olika delar som ryms inom det centrala innehållet avseende språk och kommunikation. Det finns aktiviteter kopplade till samtal om dilemman, känslor och hur man bemöter varandra. Många aktiviteter rörande läsning, boklån och biblioteksbesök, högläsning och boksamtal beskrivs också. Det finns exempel på hur eleverna gör en skoltidning och skriver sagor och berättelser. Genom samtal och samlingar av olika slag får eleverna träna sig att uttrycka sig muntligt i syfte att utveckla begrepps- och ordkunskap. I arbetet ingår också att utveckla och vid behov förändra elevernas språkbruk. Elever får även träna på att prata inför en grupp. Elever får spela rollspel och teater eller skapa egna typer av spel. Digitala verktyg används och undervisning rörande källkritik finns också beskrivna.

3.2.2 Skapande och estetiska uttrycksformer

Fritidshemmet som verksamhetsform har en tradition av att elevernas skapande med händerna i form av olika former av bild- och formskapande ges ett stort utrymme. Detta är något som tydligt framkommer i skolornas beskrivningar såsom mycket vanligt förekommande. Det finns även beskrivningar av andra estetiska uttrycksformer såsom musik, teater, skrivande och dans, fast dessa synes vara mer ojämnt spridda över kommunens fritidshem, utifrån den dokumentation som finns tillhanda.

3.2.3 Natur och samhälle

Av de fyra delarna som utgör det centrala innehållet är området natur och samhälle det som beskrivs minst omfattande i förhållande till det ganska breda innehållet i området (se Bilaga 1). Flera av områdets olika delar ryms dock även inom andra områden, exempelvis bygga och konstruera som återfinns inom skapande och estetiska uttrycksformer och skogsutflykter som ryms inom lekar, fysiska aktiviteter och utevistelse. Diskussioner och samtal avseende normer och regler beskrivs mer vanligen inom området språk och kommunikation. Exempel på explicita undervisningsaktiviteter inom området som beskrivs är odling, kontakt med föreningslivet, trafik och matematik.

3.2.4 Lekar, fysiska aktiviteter och utevistelse

Den fria leken, planerad lek och fysiska aktiviteter såväl inomhus som utomhus kan ses som grundpelare i fritidshemmets tradition, didaktik och vardagliga praktik. Att det bedrivs mycket undervisning och många aktiviteter inom området syns tydligt i skolornas beskrivningar. Fritidshemmen anordnar så kallad fritidsgympa, eleverna utövar olika idrotter såväl inne som ute och eleverna får träna sin motorik. Besök och lek i skogen och annan lek utomhus är vanligt beskrivna aktiviteter.

4. Sammanfattande analys

Andelen personal med pedagogisk högskoleutbildning i Alingsås kommuns fritidshem har ökat under senare år och var 2023 på en nivå jämförbar med riket som helhet. Även personaltäteten är på en nivå som motsvarar riket.

Uppföljningen visar också att Alingsås kommuns fritidshem arbetar för att bedriva en tillgänglig undervisning inriktad mot de nationella målen för verksamheten, såväl avseende undervisningens planering och genomförande som dess innehåll. Skolornas inre organisation av sina respektive fritidshem bedöms ur perspektivet gruppindelningar vara ändamålsenlig.

Bilaga 1 – Centralt innehåll

Ur Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22):

Centralt innehåll

Undervisningen ska behandla följande centrala innehåll.

Språk och kommunikation

- Samtala, lyssna, ställa frågor samt framföra egna tankar, åsikter och argument om olika områden, till exempel etiska frågor och vardagliga händelser.
- Samtala om olika typer av texter.
- Digitala verktyg och medier för kommunikation.
- Säker och ansvarsfull kommunikation, även i digitala sammanhang.
- Ord och begrepp som uttrycker behov, känslor, kunskaper och åsikter. Hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra.

Skapande och estetiska uttrycksformer

- Skapande genom olika estetiska uttrycksformer, till exempel lek, bild, musik, dans och drama.
- Olika material, redskap och tekniker för att skapa och uttrycka sig.
- Tolka och samtala om olika estetiska uttryck.
- Digitala verktyg för framställning av olika estetiska uttryck.

Natur och samhälle

- Olika sätt att utforska företeelser och samband i natur, teknik och samhälle, till exempel genom samtal, studiebesök och digitala medier. Hur företeelser och samband kan beskrivas, till exempel med ord och bilder.
- Matematik som redskap för att beskriva vardagliga företeelser och för att lösa vardagliga problem.
- Byggande och konstruktion med hjälp av olika material, redskap och tekniker.
- Normer och regler i elevernas vardag, till exempel i lekar och spel, och varför regler kan behövas.
- Etnicitet, könsroller, kroppsideal och konsumtion samt kritisk granskning av hur dessa företeelser framställs i medier och populärkultur.
- Demokratiska värderingar och principer, i sammanhang som är bekanta för eleverna. Hur gemensamma beslut kan fattas och hur konflikter kan hanteras på ett konstruktivt sätt.
- Barnets rättigheter i enlighet med konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen).
- Hur människors olika val i vardagen kan bidra till en hållbar utveckling.
- Närsamhällets och föreningslivets utbud av aktiviteter och platser för kultur, fritid och rekreation.
- Orientera sig i närmiljön och hur man beter sig i trafiken på ett säkert sätt.

Lekar, fysiska aktiviteter och utevistelse

- Initiera, organisera och delta i lekar av olika slag.
- Idrotter och andra fysiska aktiviteter inomhus och utomhus under olika årstider och i olika väder.
- Utevistelse under olika årstider, samt närmiljöns möjligheter till vistelse i naturen och på andra platser för fysisk aktivitet och naturupplevelser.
- Säkerhet och hänsyn till miljö och andra människor vid vistelse i olika naturmiljöer. Rättigheter och skyldigheter i naturen enligt allemansrätten.
- Livsstilens betydelse för hälsan, till exempel hur kost, sömn och balansen mellan fysisk aktivitet och vila påverkar det psykiska och fysiska välbefinnandet.